

Norrlandsgränsen -

Administrativt består Norrland av landets fem nordligaste län. Men flera av länen söder därom har mer gemensamt med Norrland än med övriga Svealand. Ser man på terrängen med sina berg och dalar hör både Dalarna och stora delar av Värmland och Västmanland samman med Norrland. Och en kulturhistorisk gräns kryper på sina ställen ännu längre söderut.

Av Lars-Erik Borgegård

Dagligen hör man uttryck som till exempel att någon kommer från Norrland. Som om Norrland skulle vara något enhetligt och lätt igenkännbart, som Skåne, Närke eller någon annan mindre region. Norrland

sträcker sig från Gävle i söder till Tre-riksröset i norr, vilket är en sträcka på ca 100 mil. Om man sätter passarspetsen i Gävle når man på motsvarande sträcka Berlin i söder och nästan till Shetlandsöarna i väster och ett gott stycke utanför St. Petersburg i öster. Ändå är Norrland en landsdel på samma sätt som Svealand och Götaland. Om man däremot relaterar yta och folkmängd till varandra så ser relationerna som bekant helt annorlunda ut. Det bor bara 14 procent av rikets befolkning norr om Gävle på en areal som är nästan 60 procent av Sveriges. Och här börjar gränsproblemen. Med linjalen i öst-västligt läge på kartan i Gävle, omfattas också Dalarna som ju inte är ett Norrlandslän. Dalarna tillhör som bekant Svealand. De regionala problemen ser emellertid i stort sett likadana ut i Dalarna och Värmland som i Norrland.

Det är detta med gränser den här artikeln handlar om.

Tre gränser

Egentligen är det tre gränser vi talar om – den *Administrativa gränsen* för Norrland; *Norrlandsterrängen* eller den naturgeografiska gränsen mot Norrland, vilken förutom de fem nordligaste länen i grovt sett innefattar Dalarna, Värmland och delar av Dalsland. Slutligen har vi en kulturhistorisk gräns. Den är något mer flytande än de båda andra. Det finns en obestämd zon mellan olika kulturområden. *Limes Norrlandicus* eller den kulturhistoriska gränsen är samtidigt en klimatgräns.

Det är relativt enkelt att bestämma läget på åtminstone ett par av dessa norrlandsgränser. Men frågan är om det finns skillnader, t.ex. demografiska, socioekonomiska och kulturella mellan områden som ligger norr om dessa gränser och de som ligger på andra sidan. Frågan är klassisk – det handlar om regionavgränsning där den äldre litteraturen sökte objektiva, mätbara kriterier för att sätta gränser. Principen var att variationen i mätvärden skulle var så liten som möjligt inom ett visst område och så stor som möjligt jämfört med området på andra sidan gränsen. Metoden var ett sökande efter den homogena regionen i kontrast till omgivningen utanför.

Vad är Norrland?

Administrativt består Norrland av fem län, Gävleborgs, Västernorrland, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. Indelningen i län härstammar från 1600-talet och Axel Oxenstiernas dagar, även om norrlandslänen tillkom senare i takt med kolonisationen.

En mer funktionell region bygger på en naturgeografisk företeelse, den s.k. norrlandsterrängen. Dess gräns utgörs av en topografisk gränslinje, som sträcker sig från norra Bohuslän över Mellansverige, parallellt med Norrlandskusten, där den möter vattnet söder om Sundsvall. Norr om gränsen är terrängen bergig och kuperad, söder därom mer jämn och med ett större inslag av slätter.

Parallellt och söder därom finns ännu en norrlandsgräns. Från skolgeografin

- finns den?

lärdde vi oss att eken, kräftorna, slotten och adelsmännen går inte längre norrut än till Dalälven. Se där – Limes Norrlandicus som är både en klimatgräns och en kulturhistorisk gräns. Alla som reser E4-an mot norr från Uppsala och Tierp ser gränsen tydligt; norr om Tierpsslätten med dess norrländska lador, tar skogen vid; slätterna blir färre och mindre och odlingsjorden blir magrare – det såg redan Nils Holgersson från sitt upphöjda perspektiv. Då blir sambandet mellan adelsmän och förekomsten av slott mer begriplig. Dessa båda storheter hänger samman, varför vi kan reducera – om inte slotten själva – så i alla fall variabeln slott och adelsmän till att gälla den socio-ekonomiska strukturen i regionen och de kulturella yttringarna som skapats av människor. Skulle sålunda de yttre naturgivna förhållandena – klimat – odlingsbar jord, ännu i dag spela roll för variationer i människors handlingar och karakteristika för olika regioner? Det förefaller kanske mindre sannolikt i denna värld av utjämning, likheter och med en välfärdspolitik som i alla fall ända in på 1970-talet var regionalt jämnt fördelat.

Finns gränsen i statistiken?

Några variabler av demografisk och socio-ekonomisk natur har karterats på kommunnivå för att pröva eventuella överensstämmelser med de olika norrlandsgränserna. Det mest påtagliga sambandet finns mellan norrlandsterrängens gräns och gränsen för regionalpolitiskt stöd. Även om denna stödgräns har förändrats något över de decennier den varit i bruk, finns ändå en kontinuitet, vilken bl.a. visas i Sveriges Nationalatlas, bandet *Arbete och fritid* samt från en aktuell gräns för EU:s målområden. Den här gränslinjen, även om den varierat något över tiden, är en sammanvägning av flera variabler, där arbetslöshet och befolkningstäthet endast är två av variablerna. Detta sammansatta mått har varit föremål för omfattande diskussioner och förhandlingar. Och sista ordet är nog inte sagt om man betänker följdverkningarna av förestående EU-utvidgning.

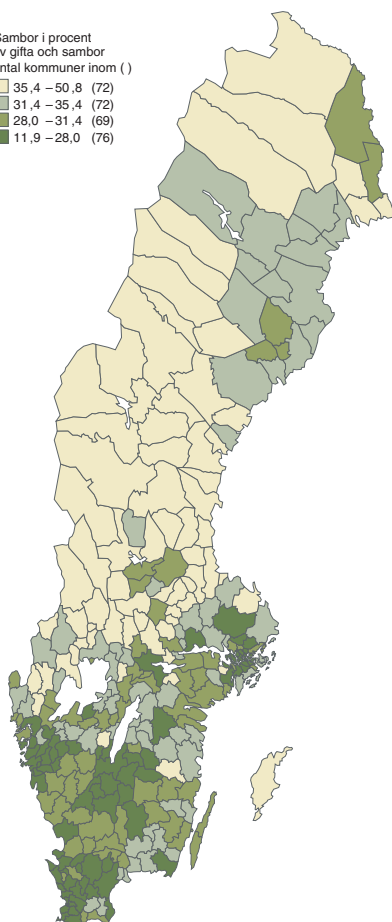
Olika demografiska variabler som ålder och kön visar inget tydligt samband med någon av norrlandsgränserna. Däremot

finns ett påtagligt samband mellan den kulturhistoriska gränsen och andelen sambor. Längre tillbaka i tiden jämfördes s.k. Stockholmsäktenskap med samboförhållanden i Norrland – något som ger en intressant demografisk och social aspekt på en likhet mellan storstad och landsbygd.

Sambor markerar kulturhistorisk gräns

Sambor i procent av gifta och sambor antal kommuner inom ( )

35,4 – 50,8 (72)
31,4 – 35,4 (72)
28,0 – 31,4 (69)
11,9 – 28,0 (76)

▲ Att vara sambo i stället för gift är mycket vanligare i norr än i söder. Kommuner med hög andel sambor ligger nästan alltid norr om Limes Norrlandicus – den kulturhistoriska gränsen mellan Norrland och Svealand.

Den socioekonomiska variabeln utbildning, mätt i eftergymnasial utbildning har samma regionala utbredning för kvinnor och män. Däremot finns ingen samstämmighet med någon av de olika norrlandsgränserna. Vi vet från andra studier att utbildningsnivån är relativt låg

i kommuner med liten befolkning, inte minst i landsbygdskommuner. Personer med eftergymnasial utbildning är koncentrerade till storstadsområden och högskoleorter, dvs. till områden där utbildningen är lokaliserad och där arbetsmarknaden är differentierad.

Riktiga snövintrar

Det förefaller som om den funktionella gränsen – norrlandsterrängens gräns – mer svarar mot "Norrland" än den administrativa gränsen. Detta är naturligtvis ingen tillfällighet. Det regionalpolitiska stödområdet från 1970-talet med alla dess gränser följer i stort sett den funktionella gränslinjen. Man kan fundera över sambandet mellan några av de demografiska variablerna, som samboförhållanden, och de sega strukturer som ligger bakom den regionala variationen. Kan det vara så att det finns en värderingsstruktur som ligger djupt nedbadad i människors handlingar. Som kontrast kan ställas variabeln eftergymnasial utbildning, där utbildningsorterna i sig drar till sig främst ungdomar, men också personer med högre utbildning, eftersom företag gärna lokaliserar till sådana orter där utbudet av utbildad arbetskraft finns. Från empiriska studier vi gjort har framkommit att många personer tycks ha en mental gräns när de överväger att flytta. Detta gäller t.ex. önskan om att få "riktiga vintrar med snö", vilket indikerar att norrlandsterrängen är en sådan mental gräns.

Vi får nog fortsättningsvis leva med olika norrlandsgränser. Den fysiska olikheten är kanske den mest dominerande och till denna finns knuten en ekonomisk struktur och därmed även några sociala demografiska indikatorer.

Lars-Erik Borgegård är forskare vid Institutet för bostads- och urbanforskning vid Uppsala universitet, tfn 026-420 65 17, e-post: lars-erik.borgegard@ibf.uu.se